

УДК 376.6

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОКІ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ЖИТТЄВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНЦЕПЦІЯХ ІНОЗЕМНИХ ВЧЕНИХ

О. Кузьміна

У статті розглянуті концептуальні основи формування соціальної компетентності учнів інтернатних закладів, яка, за думкою W. Brezinka, є складовою життєвої компетентності.

Ключові слова: особистість, життєва компетентність, соціальна компетентність, школа-інтернат, ціннісні орієнтири, педагогічна діяльність.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Ідея формування життєвої компетентності як одного із завдань сучасного виховання перебуває у центрі багатьох концепцій закордонних учених [4]. Найбільш повно вона представлена в роботах W. Brezinka і його учнів, у яких життєздатність розглядається як інтегральна якість особистості, що сприяє пошуку вірних шляхів рішення життєвих проблем.

В поняття «життєва компетентність» він включає життєву мужність, наявність сенсу життя, оптимістичне ставлення до реальності, здатність і готовність будувати активну життєву лінію, професійну кар'єру, розуміти й гармонізувати особисті й суспільні інтереси, зберігати традиційні форми свідомості (народні традиції, релігійні догми, сімейні основи) [5].

W. Brezinka пов'язує життєву компетентність, по-перше, з формуванням і розвитком у людини демократичних ціннісних орієнтирів, по-друге, з наявністю здатності легко адаптуватися до змін в укладі життя, по-третє, із практичним гуманізмом, мистецтвом жити [5,113], умінням людини керувати своїми внутрішніми процесами.

Вмінню жити, вважає автор, треба вчити й допомагати вчитися. Робити це необхідно всюди: дома, у школі, серед однолітків, у різних групах, співтовариствах, трудових колективах. «Учитися жити – це вчитись

мистецтву спілкуватися, виробляти комунікативні навички, приносити людям радість; думати тільки позитивними категоріями; пізнавати себе, знати всі свої позитивні й негативні сторони; уміти розслаблюватися, відпочивати, вивчати свій внутрішній світ ... Оскільки життя – це творчість, то й формувати треба людину – творця, архітектора власного життя й учити треба підростаюче покоління життєтворчості» [5, 14-15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Багато науковців, педагогів-практиків приділяють увагу цій проблемі. Це В. Басова, І. Єрмаков, О. Мудрик, В. Ляшенко, В. Тарсун, В. Циба, Л. Сохань, В. Ящук, W. Brezinka, B. Bettelheim, R. Bohnsack та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання)

При такому підході формування життєвої компетентності орієнтоване на навчання людини вмінню будувати гідне життя, керувати ним й нести за це особисту відповідальність. Саме в цьому змісті W. Brezinka вбачає зв'язок життєвої компетентності із соціальною компетентністю, вважаючи останню її складовою [5]. Тому постановка такої мети в концепції виховання учня школи-інтернату цілком прийнятна.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

У західно-європейській літературі з позиції філософії повсякденності [4] нерідко говорять про життєву компетенцію як уміння, незважаючи на тиск ззовні, зберігати життєві уклади, звички, всі атрибути, які сприяють розвитку особистості, її здатності діяти, існувати, сприймати картину світу у рамках властивого співтовариству менталітету.

У формуванні життєвої компетентності велика роль належить компонентам суб'єктивного відчуття благополуччя, до яких А. Фернхем і П. Хейвен відносять: позитивну довіру до себе; довіру до інших і турботу про них; здатність діяти й мислити незалежно; наявність почуття контролю; уміння вибирати ситуації, що відповідають власним потребам і цінностям; наявність мети в житті: віру у свою здатність реалізувати власний потенціал [3, 85].

Якщо всі вище зазначені моменти передбачити в концептуальних основах виховання учнів шкіл-інтернатів, можна з різним ступенем успішності домогтися формування життєво компетентної особистості. Підкреслимо, що серед умов успішної реалізації даного комплексу ідей

багато теоретиків називають чисельний оптимум виховного колективу (від 25 до 100 чоловік), що властиве саме будь-якому класу у школі-інтернаті.

Феномен соціальної компетентності в даному контексті розглядається як інтегруючий початок життєздатності та життєстійкості. Особливо це актуально для колективів шкіл-інтернатів, де при їхній замкненості проглядається високий рівень орієнтації на соціальну домінантність.

Центральним положенням теорії соціальної домінантності є принцип поведінкової асиметрії, при якій проявляється приписування собі неіснуючих недоліків і ідеологічної асиметрії [3, 136-137].

Руйнування будь-якої домінанти пов'язане з колосальними втратами в людському капіталі, тому цілком природне прагнення співтовариства й окремого індивіда зберігати наявний стан і вертатися до нього, у силу чого багато дослідників вважають звичайні мірки до оцінок при відборі методів соціальної допомоги маргінальним групам часто неефективними. Звідси можна зробити висновок, що маргінальність легше попередити, використовуючи пропедевтичні прийоми впливу на особистість, організувати її спілкування, чим викоринити [1]. Компетентнісний підхід у соціальному вихованні, як видно з робіт В. Bettelheim, R. Bohnsack, E. Fooke, G. Kartne, A. Krenz, Y. Portele і інших, дозволяє легше досягти плавної переорієнтації із твердої соціальної домінантності у бік її рухливості, готовності до прийняття змін, до мобільності.

У рамках концепції виховання життєво компетентної й життєво стійкої особистості формування соціальної компетентності можна розглядати як невід'ємну складову і один з доцільних шляхів їхнього досягнення відносно маргінальних груп населення, до яких іноді відносять дітей шкіл-інтернатів.

Таким чином, необхідна цілеспрямована педагогічна діяльність з формування й розвитку соціальної компетентності учнів шкіл-інтернатів, у ході якої діти, підлітки, юнаки мали б можливість дотику до величезної кількості альтернатив, до широкого вибору кіл і груп спілкування, до насиченого інформаційного поля, були підготовлені до використання нових форм і способів діяльності, до несподіванок у повсякденних контактах.

Соціальна компетентність – здатність розуміти ситуації повсякденності, прогнозувати їхній розвиток, бачити й передбачати варіанти реальної поведінки в них інших людей, здатність і готовність

співробітничати, діяти самостійно й відповідально на основі вміння збирати й обробляти соціальну інформацію. Стосовно до учня школи-інтерната вона повинна стати метою виховної програми і ядром соціалізації, тому що випускникові школи-інтернату, щоб потрапити в конкретну форму буття співтовариства, до якого належить людина, безболісно адаптуватися до нього й у ньому, необхідно: мати певний обсяг цілеспрямовано скомпонованої інформації, що дозволяє сформувати свій образ і прообраз об'єктивної реальності; прийняти волю як усвідомлену необхідність, як можливість із опорою на якісну соціальну інформацію здійснювати особистий вибір вчинків; розібратися у розмаїтті сучасного світу, його суперечливості; навчитися приймати потрібні рішення. Усього цього досягти людині дозволяє соціальний інтелект, що є похідним результатом соціальної компетентності.

Щоб продуктивно будувати процес виховання учнів шкіл-інтернатів, попереджати маргінальність у їхньому середовищі, досягати позитивної їхньої соціалізації, необхідно як очікуваний результат мати на увазі певний рівень соціальної компетентності, яка залежить від інтуїції, досвіду, здібностей, знань, вмінь, навичок, готовностей.

Отже, ми виходимо з того, що соціальна компетентність не полягає в окремих знаннях і вміннях, до суми відомостей про соціум, вона є інтегральною особистісною характеристикою, припускає певний рівень володіння соціальною інформацією, екзистенціальними поданнями, досвідом керівництва ними в ситуаціях повсякденності, здатністю до самостійної й відповідальної соціальної дії.

Соціальна компетентність спирається на сполучення знань, досвіду й готовностей школяра, базується на мотиваціях і здібностях, знаходить своє вираження в умінні взаємодіяти й приймати рішення, а процес її формування припускає динаміку просування від навчання до самозбагачення.

Оскільки соціальна компетентність особистості базується на широкому (суспільному) баченні світу, характері відносин у ньому, носить у цьому плані системність, то процес її формування припускає насамперед інформування, тобто освоєння учнем певного обсягу соціальної інформації, її своєчасне одержання й достовірність. Соціальні знання акумулюють соціальний досвід колишніх поколінь, тим самим створюючи умови для соціальної наступності, збереження культури й традицій.

Інформування включає: наукове пізнання, його носієм є предметний зміст (забезпечується навчанням); оціночно-нормативну інформацію, носієм якої є політика, право, мораль, мистецтво, релігія (забезпечується інтеграцією навчання і виховання) і інформацію про матеріально-предметний світ, сферу практичних дій, вчинків і відносин людей (забезпечується вихованням і соціальною практикою).

У свою чергу необхідно підкреслити, що одержання особистістю інформації може протікати як стихійно, так і цілеспрямовано, організовано, використовуватися як інтуїтивно, так і усвідомлено.

Інтуїтивне застосування знань дає позитивні результати в тривіальних ситуаціях, при дефіциті часу, в умовах «невидимості проблеми». Використовуючи його, людина може миттєво прийти до розуміння чого-небудь, додавши надалі у свій досвід набір дій, збагативши їм життєві навички, свою соціальну компетентність.

Однак такої інформації може виявитися недостатньо в складній ситуації. З огляду на той факт, що життєвий досвід дитини зі школи-інтерната істотно обмежений у ряді питань, у плані формування його соціальної компетентності більш значущим є свідоме користування інформацією. Для цього важливо навчити школяра вмінню бачити проблеми й співвідносити інформацію з їхніми особливостями.

З огляду на той факт, що в реальному житті індивідуальні завдання прийняття рішень досить поширені, О.І. Ларичев [2] пропонує в такому навчанні виділити три етапи: пошук інформації, пошук і знаходження альтернатив, вибір кращої з них. На першому етапі школярем повинна бути зібрана вся доступна на даний момент інформація. Навички такої роботи добре формуються за допомогою методів проектів. Другий етап пов'язаний з визначенням того, що можна й чого не можна робити в конкретній ситуації. Навички такої діяльності добре формуються в іграх, які соціально-орієнтовані, в імітації. Третій етап припускає порівняння альтернатив і вибір найкращого варіанту рішення, пробу сил. Необхідні навички в цьому випадку добре формуються в групових формах роботи, соціальних акціях.

Завдання вибору є однією із центральних у формуванні соціальної компетентності особистості, і у першу чергу в учнів шкіл-інтернатів, які живуть у збідненому соціальними контактами й подіями середовищі, в атмосфері домінування раціональності й корисності, що сприяє формуванню стереотипу вибору більш простих рішень, приводить до

відмови від оцінювання ситуації за декількома критеріями, тому для формування соціальної компетентності учнів шкіл-інтернатів важливим елементом є перехід від однокритеріального до багатокритеріального аналізу, до вибору, в ході якого потрібно чимось пожертвувати, від чогось відмовлятися, іти на компроміс. Для цього у вихованні соціально компетентної особистості бажаний дескриптивний шлях, що дозволяє людині визначитися з персональним розумінням того або іншого завдання на основі переробки різноманітної інформації, ініціює вибір стратегії рішення, у процесі якого виявляється індивідуальність особистості.

У реальній дійсності людині доводиться мати справи не тільки з обставинами невизначеності, але й із ситуаціями повторюваних рішень. Значення останніх, як бази формування соціальної компетентності особистості, не менше. Багато авторів (К. Muller, Ж. Піаже й ін.) пов'язують готовність дитини до вікової норми соціально компетентного поведіння, особливо в умовах замкнутого спілкування. У рамках такого уявлення знання розглядається як безліч реально існуючих символів, а процес освіти – як операції з ними в ділових іграх і дискусіях.

Структурними компонентами соціальної компетентності учнів шкіл-інтернатів у цьому випадку будуть: когнітивний, який виконує освітні, стримуючі, стимулюючі, інтегруючі функції; емоційний, котрий пов'язаний із проживанням і пережитими особистістю подіями, з доцільною насиченістю повсякденного життя дитини зразками-символами, що дозволяє їй в майбутньому, спираючись на раціональні, декларовані знання, успішно здійснювати специфічний, життєво важливий процес прийняття рішень, вибору найкращого варіанту дій; дієво-практичний, котрий містить у собі дві складові. Одна пов'язана із соціальними пробами в імітації, у навчальній ситуації, інша – із соціальною практикою, під якою ми розуміємо процес придбання людиною реального досвіду відносин, засвоєння об'єктів соціальної дійсності, об'єктивації знань у ситуаціях свободи вибору дій, моделювання цих результатів і прогнозування власної поведінки, соціальної позиції.

Реалізація даних компонентів вимагає гармонізації темпоральних модусів свідомості (минулого, сьогодення, майбутнього); попередження нерациональної поведінки, подолання недостатності інформації, збагачення досвіду орієнтації в дійсності, усунення непогодженості між часом, що відводиться на реалізацію планів, і суб'єктивним об'ємом планування;

грамотного використання в умовах дефіцитного спілкування й невизначеності ефектів відбиття, ізоляції, спрощення.

Рішенню поставленого завдання - формуванню соціальної компетентності особистості, будуть, таким чином, сприяти такі форми й методи, засоби й прийоми діяльності, які укладаються в наступну номенклатуру; групова робота, метод проектів, метод стратегічного планування.

Проведене нами дослідження дозволяє запропонувати певні технологічні ланки виховання соціально компетентної особистості, становлення якої відбувається в замкнутому співтоваристві. У результаті цього в соціальному досвіді особистості формуються та істотно різняться між собою картини віртуального й реального світу, що, у свою чергу, вимагає: а) визначення ступеня даної розбіжності й діагностування міри його небезпеки при наступній адаптації в тому соціокультурному середовищі, на життєдіяльність у якому орієнтований учень у майбутньому; б) відповідно до цього вибору щодо стійких і типових життєвих ситуацій, які є визначальними у формуванні соціального досвіду школяра; в) узгодження цих ситуацій з наявними умовами і їхніми доповненнями тими, які здатні поліпшити очікувані результати; г) виділення тих умінь, які є значимими для побудови життєвої кар'єри; д) прогнозування програми практичних дій, у яких дані вміння будуть формуватися; е) використання методики включення в діяльність для того, щоб були затребувані знання про дії, вміння в реальному житті; ж) створення ситуацій проби сил, що формують мінімальний стандарт соціальних відносин (уміння співвідносити можливості з вимогами ситуації); з) включення в соціальну практику, вироблення життєздатних стратегій і росту соціальної компетентності людини.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, процес формування соціальної компетентності учня школи-інтернату буде проходити шлях від знань дилетанта (змішання правдивих і помилкових подань зі своїм реальним і віртуальним досвідом), до практичних знань (засвоєних емпіричним шляхом і перевірених у певних життєвих ситуаціях), до виучених (пояснених) знань (засвоєних у ході навчально-виховного процесу, сприйнятих як побажання інших, необхідний атрибут майбутнього) і до інтегрованого сплаву знань, умінь, здібностей, отриманих в навчанні, перевірених у діяльності, реалізованих у соціальній практиці.

Література

1. Басова В.М. Формирование социальной компетентности сельских школьников. Автореф. дис... д-ра пед. наук. - Я., 2004. - 46с.
2. Ларичев О.И. Теория и методы принятия решений. - М., 2000. - 296с.
3. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности. - СПб., 1997. - 608 с.
4. Bohnsack R. Handlungskompetenz und Jugendkriminalität// Gesellschaftliche Perspektiven. - 1978. - №24. - s.171-182.
5. Brezinka W. Erziehung als Lebenshilfe; Eine Einführung in die pädagogische Situation. - Wien, Stuttgart, 1963. - 457s.

В статье рассмотрены концептуальные основы формирования социальной компетентности учеников школ-интернатов, которые, по мнению В. Брежинка, являются составляющими жизненной компетентности.

Ключевые слова: личность, жизненная компетентность, социальная компетентность, школа-интернат, ценностные ориентиры, педагогическая деятельность.

The article examines conceptual bases of formation of social competence of boarding school pupils which according to W. Brezinka are the components of vital competence.

Keywords: personality, vital competence, social competence, boarding school, value reference points, pedagogical activity.

Кузьміна О. – докторант Київського національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної психології Слов'янського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Євтух М.Б.